

izvirni znanstveni članek
prejeto: 2007-02-24

UDK 811.163.6'366.52(497.4-15)

O SAMOSTALNIKIH SREDNJEGA SPOLA ZA OSEBE V SLOVENSKEM JEZIKU

Ana TOMINC

Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, SI-6000 Koper, Garibaldijeva 1
e-mail: ana.tominc@zrs.upr.si; ana_tominc@yahoo.fr

IZVLEČEK¹

Članek obravnava rabo nekaterih samostalnikov srednjega spola za osebe, kot se uporablja na zahodu slovenskega prostora. Analiza polstrukturiranih intervjujev, v katerih je sodelovalo 30 informantov, se je osredinjala na pomenske odtenke, ki jih imajo ti samostalniki (zaničevalnost, slabšalnost, ljubkovalnost), na referente takega izjavljanja ter na krajevno in starostno raznolikost pri rabi samostalnikov srednjega spola.

Ključne besede: srednji spol, slovenski jezik, pomenski odtenki

SUI SOSTANTIVI DI GENERE NEUTRO PER PERSONE NELLA LINGUA SLOVENA

SINTESI

L'articolo tratta l'uso di alcuni sostantivi di genere neutro per persone nell'occidente sloveno. L'analisi delle interviste semi strutturate, alle quali parteciparono 30 informanti, era concentrata sulle sfumature di significato che il genere neutro (disprezzo, disdegno, vezzeggiativi) suscita nei referenti di tale enunciazione e sulle differenze generazionali e di luogo nell'uso dei sostantivi di genere neutro.

Parole chiave: genere neutro, lingua slovena, sfumature di significato

¹ Članek je predelan del diplomske naloge z naslovom *Kulturno-antropološka študija praktične rabe srednjega slovničnega spola za živa bitja v govorih slovenskega zahoda in njegovi pomeni*. Mentor: prof. dr. Igor Ž. Žagar. Univerza na Primorskem, Fakulteta za humanistične študije Koper, 2006.

UVOD

Samostalniki srednjega slovničnega spola, ki referirajo na živa bitja, so v primerjavi s tistimi ženskega in moškega spola v slovenskem jeziku manj pogosti, a vendar ne povsem odsotni. *Slovenska slovnica* pojasnjuje, da gre navadno za imena mladičev ter za zaničljiva poimenovanja oseb. Tako za nekatere živalske mladiče poznamo izraze *tele*, *žrebe*, *prase*, *pišče*, človeškemu mladiču lahko pravimo *dete*, zaničljivo pa rabimo predvsem *človeče*, *ženšče*, *otroče* idr. Posebej zanimiv je samostalnik *dekle*, saj referira na osebo ženskega naravnega spola, ki je lahko slovnično srednjega, a tudi ženskega spola (Toporišič, 2000, 277).

Smoletova poudarja, da od treh spolov, ki jih pozna slovenski jezik, le srednji spol ni naravni, ampak zgolj slovnični (Smole, 2006, 127). Druga dva spola, ki naj bi bila 'naravna', se po spolu s svojimi referenti največkrat ujemata, a ne vedno. Tako je lahko oseba ženskega spola označena s samostalnikom moškega slovničnega spola (na primer *tajnik*, *inženir* itd.) oziroma oseba moškega spola s samostalnikom ženskega slovničnega spola (na primer *tožibaba*, *gospodinja* itd.). Zaradi obstoja teh dveh 'naravnih' spolov pa je presenetljivo, da so nekatere živa (spolna) bitja označena s samostalnikom srednjega spola. Tej skupini, ki naj bi označevala mladiče, je z drugimi samostalniki srednjega spola, ki jih rabimo nezaznamovano, skupno to, da so bili najbrž nevtralni v smislu, da niso bili percipirani kot spolni, saj niso bili ne enega ne drugega 'naravnega'/družbenega spola. Bili so neutrum,² kot so to skupino samostalnikov primerno poimenovali v latinščini.³ Neutrum oziroma pri nas srednji spol živih referentov, katerih družbeni spol je sicer poznan, ne uvršča več v razred, ki mu referent pripada (moški, ženski), temveč jih razume na enak način kot vse tisto, česar tudi sicer ne moremo uvrstiti v eno od drugih dveh kategorij, ker ni živo bitje, ni ne moški ne ženska, nima spola. Ta posebnost, da so (bili) mladiči v jeziku razvrščeni v skupino "neutrum", implicitno nakazuje tudi na kulturne koncepte, ki jih je neka jezikovna skupnost zapustila v svojem jeziku. O tem govori Mečkovska (1980, 213): "Zdi se, da je bila za razširjenost oblik srednjega spola v razredu živih imen v teh jezikih (beloruskem, ukrajinskem in slovenskem, op. A. T.) odločilnega pomena ohranjenost praslovanska obliko-

vanost po srednjem spolu pri samostalniki, ki so imevali mlada, nedorasla bitja," kar pomeni, da se "ohranja /.../ svojevrstno zastarelo pojmovanje: nezrelo bitje je 'začasno' še brez spola." Mladiči, pa tudi mladi ljudje do poročnega obreda,⁴ so torej percipirani podobno kot skupna imena (drevje, listje, zobovje, sadje), prostori (pokopališče, ognjišče, podstrešje), telesni deli (srce, črevo, stegno, rebro, jetra), abstraktni pojavi (upanje, hrepenenje, žalovanje, nebesa) idr.

Prav iz te ugotovitve izhaja tudi pričujoča analiza, ki se osredinja na rabo teh samostalnikov za osebe, kakor bo razvidno iz empirične študije, ter na pomene in pomenske odtenke, ki jih vsebuje omenjena skupina samostalnikov za živa bitja. Zanimivo je namreč, da se samostalnike srednjega spola zaznamovano uporablja tudi za odrasle, pri čemer je pomen bodisi zaničevalen bodisi ljubkovalen. Trdimo lahko, da s poimenovanjem v srednjem spolu takega referenta v jeziku simbolno razumemo "kot otroka/kot majhnega" oziroma "kot predmet", iz česar tudi sledi ljubkovalna/slabšalna konotacija. To povezavo nezaznamovane rabe srednjega spola za mladiče in kasnejše navezave na ljubkovalni/slabšalni pomen je razložila tudi Mečkovska v svoji študiji, kjer pravi, da je "/p/ovezanost kategorije srednjega spola z označevanjem mladih in nedoraslih bitij [...] ustvarila slovnični primer in obenem s tem vzorce za podobno označevanje oseb. Značilno je, da so se samostalniki srednjega spola, ki označujejo osebe, uveljavili, razvili in potrdili posebno sopomenskost samostalnikov srednjega spola, ki označujejo mladiče. Manjšalnost se je preoblikovala v manjšalno-ljubkovalno ali manjšalno-slabšalno sopomenskost" (Mečkovska, 1980, 213).

RAZISKAVA

Cilj in hipoteza

S pomočjo empirične raziskave želimo pokazati na rabo samostalnikov srednjega slovničnega spola za živa bitja na zahodnem področju slovenskega prostora. Zanima nas:

- na kakšne osebe lahko referirajo samostalniki srednjega spola *dete*, *dekle* in *fante* ter *otroče*, *ženšče*, *človeče* in *revše*

² Neutrum (lat.): noben od dveh, obeh, ne eden ne drugi.

³ Pohlin je v svoji *Kraynski gramatiki* (2003 [1768]), kjer za srednji spol sicer uporablja nemški Ungewissen, prvič uporabil slovenski izraz na strani 101, in sicer poleg Moshkega in Shenskega rabi Nobenega sp. Termin 'srednji spol' se prvič pojavi leta 1811 v Vodnikovih slovnici *Pismenost ali gramatika za prve shole*: "Slovenske imena so trojniga spola: moshkiga, shenskiga, ředniga. Spol posnamo al po imenovmu pomenu, al po njega konzhanju" (Vodnik, 1811, 10).

⁴ Na podobno rabo v drugih slovanskih jezikih opozarja tudi Corbett (1991). Zaręba (v: Corbett, 1991, 100–1), ki se je ukvarjal(a) z južnopoljskimi dialekti, ki že mejijo na slovaške in češke, je ugotovil(a), da so srednjega spola samostalniki za dekleta in neporočene ženske (in sicer ne glede na starost): Zuzię poszło – Zuzia je šlo. Take oblike se oblikujejo kot izpeljanke imen mladih žensk iz moških imen (njihovih očetov), pa tudi kot manjšalnice. V teh dialektih se, takoj ko se dekleta poročijo, zanje uporabljajo samostalniki in pridevniki v ženskem spolu. Namen takega poimenovanja naj bi bil v družbeni preglednosti poročenih in neporočenih žensk in s tem njihove pripadnosti svojemu možu.

- kakšne pomenske konotacije imajo ti samostalniki v določenih situacijah
- ali obstaja pomenska variabilnost glede na kraj, od koder je informant
- ali je raba neodvisna od starosti informanta.

Predpostavljamo, da referenti analiziranih samostalnikov na hierarhični lestvici moči v odnosu do govorca ne bodo enakopravni, saj jih slednji s poimenovanjem v srednjem spolu glede nase ali na tistega, ki je označen z ženskim/moškim spolom, vselej pozicionira nižje. Referent, ki je v jeziku srednjega spola, bo razumljen kot pomoči potreben, nesamostojen, ubogi, odvisen, majhen itd. Prav zato bo konotacija slabšalnost, zaničevalnost, manjvrednost, na drugi strani pa ljubkovalnost, pristrčnost, usmiljenje.

Predpostavimo lahko tudi, da se take rabe srednjega spola, predvsem pa razumevanje njihovih odtenkov, glede na kraj, od koder izvira informant, razlikujejo, prav tako pa se raba razlikuje tudi glede na starost informanta. Zdi se, da mlajše generacije tako besedišče uporabljajo vse manj.

Metoda

Postopek pridobivanja podatkov lahko razdelimo na tri dele. Posamezne rabe srednjespolnih samostalnikov z referenco na živa bitja smo najprej opazovali v vsakdanjih govornih situacijah, in sicer na področju Krasa, Vremske doline in Brkinov. Posebna pozornost je bila posvečena kontekstu izjave ter njenemu referentu in izjavljalcu. Temu (pripravljalnemu) delu, ki bi ga lahko imenovali tudi opazovanje z udeležbo, je sledila priprava vprašalnika. Ta je predstavljal osnovo za izvedbo polstrukturiranega intervjuja z izbranimi informanti.

Informanti, ki so morali glede na določene sprememljivke ustrezati zahtevam raziskovalnega vzorca, so na vprašanja odgovarjali brez prisotnosti tretjih oseb, njihovi odgovori pa so bili sproti natipkani na prenosni računalnik. Vprašanja so bila posebej obrazložena, če informant sprva ni razumel vprašanja oziroma ni razumel navodila pri posamezni nalogi. Ker je včasih šlo za težje naloge, kjer so informanti analizirali pomene in pomenske odtenke svojega maternega jezika, so bila ponekod potrebna tudi vsebinska podvprašanja.

Vprašalnik je bil sestavljen iz več nalog različnega tipa, kar naj bi onemogočilo predvidljivost vsebine odgovorov glede na predhodna vprašanja in glede na spraševalčeva pričakovanja (Yin, 1994). V nadaljevanju sledi izbor petih vprašanj, ki bodo predstavljala osnovo za pričujočo analizo rabe samostalnikov srednjega spola za osebe v slovenskem jeziku in komentar nanje.

1. Ali obstajajo situacije, v katerih bi moškega/žensko označili/opisali s samostalnikom srednjega spola?

Navedite nekaj primerov.

Če informant ne ve, o čem ga sprašujemo, ovrednoti

spodnjo možnost, pove, kdaj in zakaj bi oziroma jo ne bi uporabil:

Po službi je blo treba zakurit, je blo treba skuhat in ono otroče je blo tam, v plašču na kauču, dokr se ni segrelo.

KOMENTAR:

Stavek, ki ga je povedala upokojenka (60) iz Divače, ko je pripovedovala o gospodinskih opravilih, ki se jim je morala posvetiti (posebej ogrevanju stanovanja), preden je poskrbela za svojo hčerko, je izhodišče za pogovor o pomenu besede *otroče*. Informante spodbudimo, da razmišljajo o besedi *otroče*: Kaj pomeni otroče, na kaj referira, kakšen je referent itd.

2. Izberite tisto besedo, ki bi jo uporabili v govoru, in pojasnite, zakaj ste jo izbrali?

Žena/Dekle ____ Irena je včeraj povil sina Matjaža.

Če informant izbere besedo *žena*, ga vprašamo, zakaj beseda *dekle* ni primerna. Če informant izbere besedo *dekle*, ga vprašamo, zakaj beseda *žena* ni primerna. Zavedamo se, da je konstrukcija *žena/dekle* Irena nekoliko izumetničena, zato je verjetno, da bodo informanti rekli, da najraje ne bi uporabili nobene od navedenih besed. To seveda zabeležimo, vendar jih vzbudimo, da se kljub temu odločijo, kateri od navedenih izrazov se jim zdi primernejši, saj želimo ugotoviti, ali se *dekle* kot koncept lahko povezuje z materinstvom in rojevanjem ali ne.

KOMENTAR:

Respondentom se bo morda zdela odveč raba tako ene kot tudi druge besede. To je vsekakor posledica precej nenaravnega stavka, s katerim pa želimo ugotoviti, ali se *dekle* v srednjem spolu danes sploh še uporablja v govoru (v pisnem jeziku je namreč še zelo pogosta), pa tudi, ali respondenti asocirajo *dekle* z rojevanjem ali ne. Predvidevam, da ne, ker ima *dekle* status mlade, neporočene ženske, ki še *ne rodi*. Ker pričakujem, da bo večina izbrala besedo *žena* in ne *dekle*, jih vprašam, zakaj se jim beseda *dekle* ne zdi primerna.

3. Vstavite besedo, za katero se Vam zdi, da bi jo uporabili v dani povedi.

Oseba, ki sem jo zagledala, je imela rdečo volneno majico, ki je štrlela izpod tankega, preozkega brezrokavnika, prekratke hlače so izdajale njene natrgane in obledele rumene nogavice, lase pa je imela neurejene in predolge. In to/tega _____ naj bi ubogala?

Če informant ne ve, kaj bi uporabil, pomagamo (ženska/strašilo/moški/fante/bitje/človeče).

KOMENTAR:

Ta naloga je izhodišče za pogovor o besedah *fante* in *človeče* in njihovem pomenu. Zanima me, če lahko opisano osebo poimenujemo s katerim od teh izrazov ali pa se izraza bolj nanašata na obnašanje oseb in ne toliko na videz. Kaj pomeni *človeče* in ali bi besedo lahko

dejansko uporabili? Predvidevam, da bodo informanti menili, da je opisana oseba ženska (zaradi kulturnih norm oblačenja) in da besede *fante* že apriori ne bodo uporabili.

4. Iz danih besed sestavite poved, ki se Vam zdi pravilna. Izberite zgolj en glagol in ga postavite v pretekli čas.

Dete, ležati/hoditi

Fante, zavriskati/popihati

Dekle, roditi/delati, na polju

Revše, zajokati/dokazati svoje

KOMENTAR:

Zanima nas, kako so referenti reprezentirani, kaj izrazi pomenijo. Informanti odgovarjajo čim hitreje, asociativno, po koncu pa analizirajo svoje izbire. Zanima nas:

- kateri glagoli se lahko povezujejo z določenimi osebami in zakaj ter
- katerega spola je oseba: ali bo deležnik glagola v moškem, ženskem ali srednjem spolu?

Pokazati želimo, da je *dete* še zelo majhno bitje, ki leži in se ga nezaznamovano še vedno uporablja z deležnikom v srednjem spolu. Pri besedah *fante* in *dekle* bo verjetno drugače, saj se oblika deležnika že spremeni v moško/žensko obliko. Verjetno je, da *dekle* ne bo rodila na polju in da jo bo *fante* popihal. Pri *fantetu* namreč SSKJ (2002) in Toporišič (2000, 277) navajata možnost zaničevalne rabe, zato nas zanima, ali z besedo *fante* poimenujemo nekoga, ki ga razumemo kot pozitivno oziroma kot negativno osebo (negativno je, da ga je strah, da popiha, da ni pogumen, da se ne postavi zase). Kakšna je "barva" besede *revše*? Se nam smili? Raje joče ali dokazuje? V obeh spodnjih primerih lahko pričakujemo rabo srednjespolnega deležniškega obraza. Zakaj? Raba spolno nevtralnega deležnika za ljudi, katerih spol zremo že iz korenskega dela (*dekle*, *fante*), izjavo (in referenta) zares zaznamuje in se ji zato ljudje verjetno raje izogibamo. Tak prehod od rabe *dekle* (sr) v *dekle* (ž) opaža tudi Toporišič (1981). Drugače je z *bitje*, *revše* in *dete*: biološkega spola ne vemo, tudi ni pomemben, srednji spol nam gre lažje z jezika.

5. Ali bi sebe kdaj opisali z besedami kot *fante*, *dekle*, *dete*, *bitje*, *ženšče*, *otročje*, *človeče*, *teslo*?

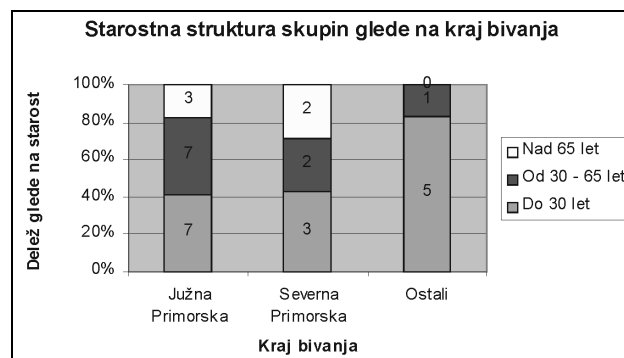
Kdaj in zakaj ja, če ne, zakaj?

KOMENTAR:

Zadnje vsebinsko vprašanje se nanaša na samopomenovanje: Ali bi sebe kdaj opisali z besedami, kot so *fante*, *dekle*, *dete*, *bitje*, *ženšče*, *otročje*, *človeče*, *teslo*? Pričakujem, da nihče od vprašanih zase ne bi uporabil enega od teh izrazov, da pa bo to vprašanje nakazalo, kaj izrazi pomenijo, kateri drugi sopomenski izraz bodo informanti uporabili namesto njih in kakšen pomen bodo le-ti imeli.

Raziskovalni vzorec

V polstrukturiranih intervjujih je sodelovalo 30 oseb, ki jim je slovenski jezik materni jezik. Med informanti je prevladoval delež žensk (18 ali 60%) ter delež mladih do 30. leta starosti (15 ali 50%). Mladim je sledila skupina informantov med 30-im in 65-im letom (10 ali 33%), najmanj pa je bilo starejših od 65 let (5 ali 17%). Glede na kraj odraščanja/kraj bivanja, je struktura vzorca sledeča: 24 ali 80% informantov prihaja iz zahodnega dela slovenskega etničnega ozemlja, zlasti s področij, kjer se govorijo primorska narečja (po Toporišiču 2000, 24), preostali (6 ali 20%) pa z vzhodnejših predelov Slovenije; ti predstavljajo kontrolno skupino. Primorci so bili še dodatno razdeljeni v dve skupini: Južnoprimorska skupina (južno od Nove Gorice in Vipavske doline) je vsebovala 17 ali 57% vseh informantov oziroma 70% vseh Primorcev. Tistih, ki prebivajo severno od omenjenega področja, je bilo 7 ali 23% vseh informantov. V vseh geografskih skupinah je število najstarejših informantov najmanjše in število najmlajših informantov največje, kar prikazuje tudi Graf 1.

Sl. 1: Porazdelitev informantov v posameznih geografskih skupinah glede na starost.

Fig. 1: Distribution of informants in separate geographical groups by age.

Rezultati raziskave

Brezspolnost in mládost

Da bi pokazali, da je izvor referiranja na osebe s samostalniki srednjega spola lahko razumevanje živega bitja kot nečesa nevtralnega (brez spola, ne enega ne drugega od obeh drugih spolov) (v nasprotju z nečim srednjem (na sredi med spolom) – kakor zavaja termin srednji spol), bomo najprej analizirali odgovore informantov glede samostalnikov *dete*, *dekle* in *fante*. Videli bomo, da se na vse izraze navezuje mládost, nedolžnost, spolna nedejavnost, ki je značilna, kot pravi Mečkovska (1980), za samostalnike v srednjem spolu, ki referirajo na živo.

Dete

S samostalnikom *dete* so informanti sestavili kratek stavek v preteklem času, pri čemer so izbirali med glagoloma *ležati* in *hoditi*. Pokazalo se je, da so si odgovori tu precej enotni, da je predstava o tem, kaj je *dete*, precej jasna, saj je kar 28 informantov povedalo stavek: "Dete je ležalo." Izbiro so obrazložili predvsem z dejstvom, da "dete ne more še hoditi, ker je mičkeno", "ko hodi je že otrok", "dete je v majhni postelji in leži, je komaj rojeno". Dva informanta pa sta izbrala drugo možnost, vendar je nista znala pojasniti, izbrala naj bi jo naključno.

Iz odgovorov je jasno, da je *dete* zares še zelo majhen otrok, novorojenček. V nasprotju z besedo *dekle*, kjer se deležniška raba glagola iz srednjega že preveša v ženski spol, so vsi informanti brez pomisleka izbrali srednjepolni deležnik "je ležalo". Tako pravzaprav ni dvoma, da spol načelno ni jasen, ni navzven viden, morda niti ni tako pomemben ali bistven, saj gre bolj za to, da je *dete* majhno, da leži, da je pasivno tudi v smislu svojega spola.

Na tem mestu bi bilo verjetno smiselno analizirati tudi rabo besede *dete*, kakor se jo uporablja zaznamovano (za odrasle). Na žalost na Primorskem take rabe nismo posebej zasledili, trije informanti mlajše generacije so navedli ljubkovalno rabo besede *dete*, in sicer:

"Če je nekdo priden, mu rečeš: 'Pridno dete.'"

"Če rečeš *dete*, malo pocrklaš, to rečem možu."

"To rečem punc: 'Dete moje malo'."

Večina informantov besede *dete* ne uporablja v pomenu, ki so ga navedli pri nalogi o tej besedi, ampak raje rečejo *otrok*, *dojenček*, *otroček*, *otroče*, *fantek*, *punčka*, *pob'č*, *pupka*. Izrecno rabo te besede nezaznamovano sta navedla le oba informanta iz Prekmurja.

Dekle

Beseda *dekle* označuje mlado osebo ženskega spola, neporočeno, ki še ne rodi, in je slovnično načelno srednjega spola. Ta v dejanski rabi že prehaja v ženski spol. Da je *dekle* pravzaprav še nespolno bitje, ki naj bi svojega "spola" še ne uporabljala, je torej nekako še brez njega, bodo potrdile tudi ugotovitve raziskave.

Najprej so respondenti dopolnjevali stavek "___ Irena je včeraj rodila sina Matjaža" z besedo *žena* ali *dekle*, s čimer smo ugotavljali, kako si respondenti predstavljajo *dekle* in kakšna je razlika med dekletom in ženo/žensko. Največ informantov je izbralo besedo *žena*, čeprav se je pojavljala sicer pričakovana tendenca, da najraje ne bi uporabili nobene od ponujenih besed, predvsem zato, ker naj bi stavek zvenel precej nenaravno. Ta očitek je sicer utemeljen, vendar je cilj naloge zgolj ugotoviti, ali se *dekle* lahko povezuje z *roditi* ali ne.

Odgovore o tem, kaj pomeni *dekle* in kaj *žena*, lahko razvrstimo v tri skupine. V prvi skupini so odgovori, ki *dekle* povezujejo s *spolnostjo* in *otroki*, saj oseba "ni več dekle, če je rodilo, ni več devica, dekle je še mlado", "je ena zelo mlada, ki je rodila pomotoma", "je

v puberteti, nima fanta, nedolžna, morda tudi seksualno, nekonfliktna, nevidna", "je punca, ki nima spolnih odnosov, ni mama", "če je rodila, ni več dekle", "ne more imet sina, ni verjetno, da ima otroke", "je ledih in fraj, če ima otroke, je pa mama, žena", "lahko *danes* tudi rodi, ni bilo pa zaželeno, da bi včasih".

V drugi skupini so odgovori, ki *dekle* povezujejo s *statusom neporočene osebe*, zato je zanjo značilno, da je njen morebitni "otrok nezakonski, je samohranilka in ledih", od žene se razlikuje, da "dekle ni poročena, žena pa ja" in "dekle je lahko le zaročena, tik pred poroko", nikakor pa "ni v zakonski zvezi".

V tretji skupini pa so odgovori, ki se *nanašajo na dekletovo mladost*. Predvsem lahko opazimo, da se od žene/ženske razlikuje, ker "žena deluje bolj odraslo, žensko, dekle ni neka gospa, ni ženska", "ženska je že zaposlena, ima družino ali vsaj zrelo zvezo, za dekle je to težje, je študentka, dijakinja" in tudi "žena je bolj odrasla, bolj odgovorna kot dekle". Poleg tega je "dekle najstniško, je nezrela kot otrok" in "če dekle rodi, je, če jo že tako pokličemo, premlada za svoje otroke".

Besedo *dekle* smo raziskovali tudi s pomočjo naloge, kjer so informanti s ponujenim osebkom sestavili kratek stavek v preteklem času, pri čemer so izbirali med dvema glagoloma. Zanima nas, ali se z besedo *dekle* bolj povezuje glagol *delati* (na polju) ali *roditi* in ali bo deležnik v srednjem ali v ženskem spolu. Kljub temu da je bil prvi glagol, ki je bil omenjen informantu, *roditi*, je 24 respondentov asociativno izbralo *delati* na polju. Izbiro so, podobno kot zgoraj, največkrat razložili z dekletovo nezmožnostjo rojevanja, saj menijo, da "dekle redko rodi, če bi rodila, bi bila ženska", "ko rodi, ni več dekle" in "dekle naj še ne bi rodilo, je premlada, rojevajo žene".

Trije informanti so zatrdili, da se jim zdi, da bi *dekle* raje povezali z *roditi*, čeprav tega večinoma niso znali utemeljiti, ena informantka pa je rekla, da si sicer ne predstavlja, da bi *dekle* rodila, vendar pa tudi ne, da bi delala, kar morda pomeni, da izraz povezuje z mladostjo.

Podobno kot pri besedi *fante*, vendar v občutno manjši meri, se tudi slovnični spol samostalnika *dekle* približuje družbenemu spolu, tako da se preveša iz srednjega v ženski. 22 informantov je za deležnik namreč izbralo končnico -o, ki se ujema s srednjim spolom besede *dekle* (dekle je delalo, je rodilo), slaba tretjina, to je 8, pa končnico -a (dekle je delala, je rodila). V tej skupini so v večini informanti severnejših predelov Primorske (Baška Grapa, Tolmin, Kanal), vendar vsi stari nad 50 let. Zdi se, da je marsikdo končnico -o izbral bolj zato, da bi zvenel "pravilno", včasih so informanti celo omahovali in razmišljali, kaj bi bilo pravilneje in bolj (knjižno) "slovensko", kasneje pa se je njihova prvotna izbira že spremenila in v prostem govoru so (če so) največkrat *dekle* uporabili v ženskem spolu. Vse to kaže na dejstvo, kako nedomača, celo čudna jim je ta

beseda v vsakdanjem govoru, pa tudi, kako se postopno spreminja *dekletova* srednjost v ženskost, česar pri *de-tetu* ni zaznati.

Respondentom se beseda *dek-le*, kot je bilo omenjeno že zgoraj, zdi tuja. Ena izmed informantk je celo rekla, da je "dek-le beseda iz romana, dek-le je čudno, je starinsko". Pokazalo se je, da besedo *dek-le* uporabljajo samo še Kraševci, Vremci in Brkinci, vendar s poudarkom na polglasniku: *d'kle* in z deležnikom v ženskem spolu ("d'kle je šla"), ne pa tudi pridevnikom, kjer rabijo srednji spol ("lepu d'kle"). Kljub temu je tu raba zaznamovana: "Dek-le rečem, če se zajebavam, v hecu." Ostali namesto samostalnika *dek-lè* uporabljajo sledeče izraze: *punca*,⁵ *mula*, *pupa*, *dék-la*, *čecha*.

Fante

Informanti so z besedo *fante* sestavljali stavke v preteklem času, pri čemer so izbirali med glagoloma *zavriskati* in *popihati*.

23 informantov je raje izbralo glagol *zavriskati*, le 7 pa *popihati*, pri čemer ena možnost ni bila značilna za zgolj eno področje. 7 informantov, ki so izbrali drugi glagol, ne izhaja z le enega, natančno določenega območja, saj so možnost izbirali tako Primorci kot tudi Neprimorci, zato lahko sklepamo, da se primorsko razumevanje te besede ne razlikuje od drugih. Večina informantov je torej besedo *fante* dojela kot nekaj pozitivnega, čeprav ji SSKJ (2002) dodaja kvalifikator slabšalno (primer: "Glej ga, fanteta, še odgovarjalo bi mi!").

Informatorji so glagol *vriskati* izbrali, ker "fante je živahno, navito, z vsemi žavbami je namazan, mlad, je vesel in ne popiha, je pozitiven"⁶ ali "fante je pomanjševalno od fant, je bolj ljubkovalno, ti je pri srcu", "si predstavljam pastirja, sem se spomnil na Kekca, bolj iz zgodbe". Manjšina, ki se je odločila za glagol *popihati*, meni, da je "fante /.../ malo zaničevalno, mevžasto, bolj meščansko" ter "pobič zavriska, fante pa je navihaneč, ki je kaj ušpičil, je kaj skuhal in je šel".

Noben informant ne bi uporabil *fantè*, čeprav se to besedo na Krasu, v Brkinih in v Vremski dolini uporablja, vendar kot *f'nte* in z deležnikom v moškem spolu ("f'nte je šel"). Za razliko od besede *d'kle* se z besedo *f'nte* tu rabi tudi pridevnik v moškem spolu ("mlad f'nte"). O besedi *f'nte* je povedala ena izmed intervjuvank naslednje: "Smo rekli, uuuuu, ku si fajn f'nte, za starejšega, je bil še fajn telesno, to je pohvala, da gre še fajn, fajn ku f'nte. To je isto kot da rečeš ženski, da gre ku d'kle." Drugi informanti so navajali naslednje izraze: *fant*, *mulc*, *pob*, *mulo*, *dečko*, *tip*.

Večkrat so informanti, kljub temu da sem navedla besedo *fante*, samodejno uporabili kar *fant*, kakor na primer: "Fantje vriskajo, gre po vasi in zavriska, samo zdaj bolj malo, to je bilo bolj včasih." Če pa so že uporabili dano obliko besede, je bil deležnik glagola v 24 primerih v moškem spolu (zavriskal/je popihal), le 6 jih je uporabilo srednjespolni deležnik (je zavriskalo/je popihalo), kar kaže na to, da ne le da izginja srednjesporna oblika *fante*, ampak da se le-ta, če se, uporablja slovnično kot moška.

Vidimo, da je samostalnik *fante* drugače od besede *dek-le* že precej manj srednjespolen, čeprav gre v obeh primerih za izraza, ki označujeta mlade na podobni razvojni stopnji (neporočeni, mladi ljudje brez otrok). V nasprotju s pričakovanji je *fante* v večini primerov pozitiven in ne negativen mladenič, kot ga opisuje SSKJ (2002), in sicer ne glede na geografsko lokacijo govorca. Kljub temu je potrebno opozoriti, da to ne pomeni, da je *fante* vedno zgolj pozitiven, vriskajoč mlad človek, ampak da je glede na rezultate te analize taka podoba prva, ki jo ima večina vprašanih ljudi, ko sliši besedo *fante*.

Hierarhizacija

Drugi sklop analize se bo nanašal na samostalnike, katerih posebnost v primerjavi s prejšnjimi je, da njihova srednjesporna končnica doprinese pomen zaničevalnega, slabšalnega ali ljubkovalnega odnosa govorca do osebe, o kateri/s katero govorimo. Obstajajo sicer samostalniki *revež*, *otrok*, *človek*, *ženska*, ki so knjižno nezaznamovani in imajo svoj osnovni pomen, ko pa jih postavimo v srednji spol, se običajnemu pomenu doda še posebni, zaznamovani pomen. Tako posebno barvo sicer imajo lahko tudi samostalniki iz prvega sklopa, vendar le v posebnih kontekstih.

Pokazali bomo, da se z rabo spodaj obravnavanih besed ustvarja hierarhični odnos med govorcem in osebo, ki je označena s srednjim spolom. Drugi je navadno drugačen od govorca bodisi v negativnem smislu (odvzet mu je spol, je kot predmet) bodisi se zdi, da je referent odvisen od njega (kot otroci).

Revše

Informanti so s samostalnikom *revše* sestavljali kratke stavke v preteklem času, pri čemer so izbirali med glagolom *zajokati* oziroma *dokazati* (svoje). Ker SSKJ (2002) ta samostalnik definira kot "sočutja, pomilovanja vreden človek, navadno otrok", slabšalno pa kot "neodločen, bojazljiv človek", me je zanimalo, kako razumejo to besedo informanti. Revše raje joče ali kaj dokaže?

5 V zvezi s punco je nek informator dejal: "Dek-le ni punca: dek-le je bolj fraza, zgleda mlado, punca je preveč realno izraženo."

6 Vidimo, da informatorica tukaj uporablja enkrat srednjesporno, drugič moškosporno obrazilo glagola, kar kaže na to, da se raba besede *fante* v izključno srednjem spolu tu izgublja.

20 informantov je sestavilo stavek "Revše je zajokalo.", 10 pa se jih je odločilo za drugi glagol. Slednji prihajajo večinoma iz osrednje Primorske (8), eden iz Brd in eden iz Tolmina. Polovica od vseh, ki pa so izbrali glagol *dokazati (svoje)*, je izjavilo, da bi prav tako lahko izbrali tudi prvi glagol, da pa bi, če *revše* joče, to pomenilo, da je še bolj ubogi kot sicer. Med prvimi (*zajokati*) je bila večina, ki je *revše* povezala z otrokom, zanj pa je bolj značilno, da joče, kakor, na primer, v naslednjih primerih, kjer pravijo, da je "revše /.../ bolj otrok, pri nas bi rekli, revše, da je bolan, bogi in ti gre bolj na to, da je zajokal, kar je dokazalo, nismo rekli revše, smo rekli mrha, spet je neki zaukazal, je neki dosegel, makar s trmanjem", "revše je majhno, do 15 let", "revše je navadno otrok, je žalostno, ga nekaj muči, če je že revše, in posledica bo sigurno jok", "ima prizvok od otroka, nisem pa nikoli čula te besede", "je en zapuščen otrok ali človek, nima možnosti, je reven, nima ljubezni ali spoštovanja, je zapuščen", "je mehkužno, je otrok ali kdo, ki se mu slabo godi, se ti smili". Zanimiv je tudi odgovor dveh informatorjev, ki spadata v skupino do 30 let in prihajata z Goriške in zamejstva in ki pravita, da za besedo prvič slišita, vendar pa "je konotacija na nekaj bogega, otrok, mičken, do pubertete, lahko za odraslega, ma je bolj normalno za otroka" in "se mi zdi kot en otrok, ker ima prizvok od otroka".

Nekateri informanti so menili, da *revše* ne more nič dokazati, ker je nekaj ubogega, neboljenega: "Kdor nekaj dokaže, ni več revše," in celo "revše sploh ne more dokazati svojega".

Tudi med tistimi desetimi, ki so izbrali glagol *dokazati (svoje)*, so prevladovala obrazložitve, ki so *revše* opisale kot nekaj ubogega: "Se mi smili in sem vesela zanj, da mu je ratalo", "je bila oseba obtožena in je dokazala, da ni tako", "bi mislil, da je eno nekaj dokazavalo in se matralo in se matralo in mu je slučajno ratalo, bolj po sreči", "ker je s tem dokazalo, da ni tako revše, da bi se uveljavilo", "vedno se postavim na stran bogih, mi je všeč, če nekaj dosežejo, ker revše je že apriori nekaj bogega", "se je postavilo, da se je pokazalo. Revše je bogo, se ne upa, je odzadaj, ne v prvi vrsti, če se dokaže, se hoče povleči naprej."

Informanti so razlikovali (stopnjevali) besedo *revše* v primerjavi z *revež* in ugotovili, da "revše ni nujno, da je revež, revež je tisti, ki nima denarja, revše pa si lahko bogat, samo trpiš in se ti je nekaj zgodilo", in "revše je hujše kot revež. Če si revež imaš odgovornost, da si lahko pomagaš, če je revše, pa ne. Bolj primerno je, da zajoče, ne pa, da dokaže svoje, ker je bogo."

Besede intervjuvanci načelno ne uporabljajo, ampak raje rečejo *siromak*, *revež*, *božec*, *revček*, *bogi*, *boga*,

revša. Nekateri jo rabijo le za domače živali, druge "spominja na Ivana Cankarja", torej na literarno rabo.

Iz gornjih odgovorov je torej razvidno, da je *revše* nekdo, ki se nam smili, je ubogi, ne more poskrbeti zase, povezujemo ga celo z otrokom, za otroka pa vemo, da še ni družbeno samostojna oseba. V tem smislu *revše* ne more biti po statusu enakovredno nam, ki ga tako imenujemo, saj raje joče, kakor da bi nekaj dokazalo. *Revše* je vedno na še slabšem kot *revež*, je vedno bolj ubogo, bolj revno in bolj zapuščeno bitje. Je vredno naše pomoči, je torej simbolno od nas odvisno.⁷

Otroče

O samostalniki *otročje* so informanti razpravljali v sklopu stavka: "Po službi je bilo treba zakuriti, je bilo treba skuhat in ono otroče je bilo tam, v plašču na kavču, dokler se ni segrelo." Informanti so opisovali, kakšno si predstavljajo to *otročje* – kako izgleda, kaj čuti do njega izjavljalka tega stavka, kakšna je razlika med besedama *otrok* in *otročje*. Ugotavljali so, da se jim otrok smili, ker je žrtev drugih hišnih opravil. Pravijo, da "niso poskrbeli za otroka, je bogi, ker ga zebe", "otrok se mi smili, pomeni, da ni vse blo v redu, da so pozabili nanj ali da je eden preveč obremenjen v družini, da je sam, eden pri hiši za vse, usmiljenje do otroka, pred vsem drugim, da je vse to na enem", "to otroče ... bogo, da moraš vse drugo narediti, in potem otroka, moraš vse drugo in unu bogu pa tam čaka. Je bogo v smislu, je žrtev drugih opravil, namesto da bi se z njim ukvarjal", "da je tisti otrok odveč poleg vsega, kar je treba narediti, za kar je treba poskrbeti." En informator iz starostne skupine do 30 let (osrednja Primorska) je ugotovil, da "izpade, kot da je dala otroka na nivo kuhanja, na nivo kurjenja, na nivo opravlja, otrok kot delo, ni punčka ali fantek, je zgolj dolžnost, mu je vzela človeški faktor, to poudari. Poudarek je na opravi, ne na osebi." Ta obrazložitev je še posebej zanimiva, saj potrjuje tezo, da gre pri rabi srednjega spola pravzaprav za simbolno nežive referente in da srednji spol, ko ga zaslišimo, v nas vzbudi asociacijo na stvari. Tak način govora ni pravzaprav nič drugega kot to: s pomočjo jezika ustvariti idejo o nečem živem, kakor da je neživo.

Obenem informatorji poudarjajo tudi odnos matere tega otroka, ki ima "dober odnos do otroka, ampak je sita vsega, zaradi dela". Po drugi strani pa informatorja (starosti okoli 50 let) s severne Primorske, zanimivo, pravita: "Bi pomislil, da je brezčutna, da ni to mati v pravem pomenu, kot si jo mi predstavljamo. Ker uporabi izraz na tak način, odtujeno in trdo," in "mal čudn odnos ima ... odvisno, kdo reče, če nekoga poznaš, da ima tak način izražanja, je pač to normalno. Tisti otrok, je bil

7 V primerjavi z drugimi besedami iz tega sklopa je *revše* posebna beseda, saj kljub temu da korenski del besede nima zveze z otrokom, referira na otroka, medtem ko žensče in človeče, ki ju bomo tudi analizirali v tem sklopu, pač ne. V to, zakaj je temu tako, se zaenkrat ne bomo spuščali.

tam, je OK. Če pa ga ne poznam, me moti tisto otroče, na koncu je otrok le otrok in jaz ne bi šel tako ... lahko je od nekoga, ki ga niti ne poznaš, za svojega dobiš čuden občutek, ne bi tega rekel."

Vprašali bi se lahko, ali ni za tak odziv informatorjev nemara kriv opis dogodka samega in ne zgolj samostalni *otročje*. Prav zato me je zanimala tudi morebitna pomenska razlika med *otrok* in *otročje*.

Skupina informantov, ki prihajajo iz območij Vipavska dolina in Komenski Kras, je za razliko od drugih menila, da je *otročje* bolj ljubkovalno kot *otrok*, pa tudi, da je "otročje /.../ bolj cartljivo, ga pocrtaš, otrok pa ne", "otrok bi bilo bolj trdo, službeno, ali pa če posplošuješ, *otročje* pa je pomanjševalnica, pocukrano, crtanje ... je moje, je naše, jo imam rad, čutim nekaj", "otročje je bužce, se smili, je blo bolano, to smo zmeraj rekli, izjavljalka ima odnos, da pocrta, se ji smili, če ne, bi rekla otrok", "otrok je bolj resno, *otročje* je bolj domače, topla beseda, otrok pa, kot da ti ne bi nič pomenil, uradno", "otrok je pogovorno, poveš, opišeš stanje, če rečeš *otročje*, pa je čustveno, si štuš, razpizdjen. Ni rečeno, da otroka ne mara, če reče *otročje*."

Ostali informanti s Primorske so ugotovljali, da je *otročje* manj osebno kot *otrok*, saj "če reče 'tisto otrok' je morda od govorca otrok, če reče 'tisto *otročje*', ni njegovo", "otrok je bližje, bolj pri srcu, bolj sočutno, je treba nekaj postorit za njega. *Otroče* ji ni blizu, *otročje* ne bi uporabili, pri nas se uporablja, če je odrinjen, zanemarjen", "otrok je bolj bližji odnos, večja skrb", "tega ne bi nikoli rekel, bi rekel, moj otrok je moral bit tam, dokler se ni segrel, dobim občutek kot bi rekel za enega ... kot da nima občutka do tega otroka. Mogoče je to, ker nimamo navade, za nas je otrok otrok, *otročje*, drugače se sliši, ne gre v uha, kot da nekam pahneš."

Poleg tega je za nekatere Primorce (razen Vipavske doline) *otročje* bolj negativno kot *otrok*. Pravijo: "Zaničevalno je *otročje*, na grd način. *Otroče* je do 10 let. Namesto, da bi ležal, bi lahko pomagal mami", "*Otroče* zveni slabšalno, otrok in *otročje* zaznamuje isto stvar, samo konotacija je negativna, *otročje*."

Informanti iz preostale Slovenije so sicer prepoznali razliko med besedama, vendar pa se kak posebno značilen geografski vzorec ni pojavil. Eden od obeh Štajercev je dejal, da se *otročje* bolj smili kot *otrok*, enako Prekmurka, druga dva, Prekmurec in Štajerka, nista poznala razlike, informatorka iz Koroške pa je izjavila, da je *otročje* bolj cartljivo. Podobno je informatorka iz Dolenjske razložila, da "pri *otrok* si predstavljaš majhen. *Otroče* pa je bolj opisno, je samo samostalni, ampak kot bi bil še pridevnik: nebogljen, bogi, majhen, vse, kar je odvisno od nekoga, *otročje* je bolj opisno od *otroka*, če stopnjuješ."

Poglejmo sedaj dejansko rabo besede. 19 informantov je trdilo, da besede *otročje* (to je oblika iz SSKJ (2002), omenila jo je le informatorka z Dolenjske) ali *otročje* ne uporablja nikoli. Da bi jo lahko uporabili

včasih (*otročje*), je reklo 11 informantov, vsi pa so bili iz Postojnske kotline, s Krasa ter iz Vremske in Vipavske doline, to je področje osrednje Primorske. Ostali bi raje uporabili besedo *otrok* ali *otroček*.

Videli smo, da ima beseda *otročje* lahko dva pomena, ki se razlikujeta glede na regijo, kjer prebiva informant. Na Vipavskem se uporablja skoraj izključno ljubkovalno, na Krasu zasledimo že obe rabi, bolj ko gremo proti Postojnski kotlini, bolj raba referira na bitje, ki se nam smili. Uporablja se vedno manj, najbolj na osrednjem Primorskem.

Človeče in ženšče

Informanti so razmišljali o pomenu besede *človeče* v dveh nalogah: v nalogi, kjer smo opisali določeno osebo in jih vprašali, če bi jo lahko imenovali *človeče* ali ne in zakaj, ter pri nalogi, kjer smo želeli vedeti, če bi *človeče* lahko imenovali sebe, če ja, kdaj, in če ne, zakaj ne. Ugotovili smo, da velika večina informantov besede ne uporablja, včasih je niti ne pozna, če pa jo uporabljajo, je to zelo redko. Zdi se jim zastarela ("staromodno kot iz kake knjige"), čudna, tuja ("se mi zdi tuje, kot da je z Balkana"). Najbolj se je beseda zdela domača intervjuvancem južne Primorske, ki so tudi navedli primere rabe. Zanimivo je, da pomen besede *človeče* razumejo na podoben način, in sicer, kakor pravi ena intervjuvanka, "ni negativno, bolj se mi *človeče* smili, ker ni nekaj v redu gor na čefiti". Na Krasu so govorili: "*Človeče* božje, ma kašn si, ma kdo te je naredu tašnega. Smo rekli člouk, *človeče* je blo bolj poniževalno, je mogel bit bolj neroden: ma *človeče*, ma kakó govoriš", v Podgorju pa "glej, ono *človeče*, jaz tudi rečem, glej, kako je uštimano, še slabše smo govorili. Če rečemo *človeče*, nočemo pohvalit, ena srednja reč."

V Vipavski dolini pa beseda, nasprotno, lahko pomeni, da je to človek, "poln dobrote, poln simpatije, ima karizmo, je človek, ki je brez napak, vendar ni avtoritativen, ni gospodovalen, drobno bitje, polno dobrote". Da je lahko manjšalnica, pravi tudi ena najstarejših intervjuvank iz južne Primorske: "Je ena otroška beseda, ni resna beseda, se uporablja za otroke, starega moraš spoštovati, ker je starejši, to je bolj ponižano."

Ostali intervjuvanci, ki pa jim beseda največkrat ni posebej domača, so jo razumeli kot slabšalnico, saj naj bi jo "vedno /.../ slišal v grdem pomenu", "*človeče* v primerjavi s človek je negativno", "se mi čudno sliši, to je slabšalnica, na socialni lestvici nižje kot človek, moten, bogi, neurejen".

Največ težav so informanti ne glede na regijo imeli z besedo *ženšče*. Iz odgovorov je razbrati, da gre za zastarelo besedo, ki je mladi danes ne uporabljajo več. Namesto nje bi danes lahko prej uporabili *revca*, *pakúra*, *stara baba*. Vse to kaže na negativni, slabšalni pomen te besede, saj je oseba nerodna, kaj ušpiči, je nemarna, zatežena, "je sitnu, jezičljavu, morda brez doma, zanemarljenu". Ena informantka z južne Primorske

pravi, da bi si lahko rekla *ženšče*, če "bi ga res pobiksala ali pa, da se znajdeš v situaciji, ko te noben ne šlivi, si zasmehovana, se počutiš bogo *ženšče* na tem svetu".

Obe naštetii besedi očitno nista posebej poznani, saj ju informanti ne uporabljajo, še posebej pa ne mlajši, kar kaže na to, da beseda postopno izginja iz rabe.

Človeče, drugače kakor *ženšče*, referira na nekoga, ki se nam smili. Tako kot že pri besedi *revše* se tudi tukaj pojavlja razlikovanje med informanti iz Vipavske doline in ostalimi Južnoprimorci. Vipavci namreč *človeče* rabijo ljubkovalno, pozitivno, ostali pa ne. V primerjavi z besedo *človek* je *človeče* po pričakovanjih bolj zaznamovano.

Drugače je z besedo *ženšče*. Zanimivo je, da očitno ne implicira posebnega usmiljenja do ženske kakor drugi primeri iz te skupine samostalnikov, ampak le zaničevanje. Možna razlaga je, če nekoliko špekuliramo, da je tudi *ženšče* imela pomen usmiljenja do nekoga, a se je ta pozneje nekoliko opustil na račun drugega, zaničevalnega pomena.

SKLEP

V prvem delu analize smo ugotavljali, ali samostalniki za osebe, ki so srednjega spola, zares referirajo na mlado in brezspolno, kot smo želeli pokazati uvodoma. Trditi je moč, da sta vsaj *dekle* in *dete* v imaginaciji naših informantov precej brezspolna subjekta, čeravno *fante* sicer nekoliko manj. Vse tri samostalnike povezujemo z mladimi ljudmi do obreda prehoda (poroke). *Dete* je majhen, še skoraj plazeči se otrok, na prvi pogled nedoločljivega spola, *dekle* je mlada, neporočena ženska, ki nima ne otrok ne nobene zveze s spolnostjo, *fante* pa je sicer mlad človek, vendar ne zgolj negativen, kakor je zapisano v SSKJ (2002) in v *Slovenski slovnici* (Toporišič 2000), ampak prej pozitiven. Taka ugotovitev, ki naše domneve potrjuje, sploh ne preseneča, saj smo zanjo podporo našli že v slovenskih standardnih priročnikih, predstavljena pa je bila uvodoma.

Drugi del je predstavljal analiza samostalnikov, s katerimi v določenih govornih situacijah predpostavimo moč izjavljalca nad referentom. *Revše*, *človeče*, *otročče*, *ženšče*, ki smo jih izbrali kot primere, so v strokovni literaturi sicer prepoznani kot tisti, pri katerih poleg osnovnega pomena lahko zasledimo ljubkovalno ali slabšalno zaznamovanost, vendar pa širše zastavljene študije o tem, zakaj je temu tako, nimamo. Raziskava kaže, da govorci slovenskega jezika kot maternega jezika povezujejo omenjene izraze z nečim majhnim,

mladim, torej otroki, oziroma z neživim. Zdi se, da pri taki rabi s pomočjo slovnicega spola prihaja do metonimije med odraslim človekom in majhnim otrokom oziroma med odraslim človekom in predmetom (neživo). Pokazali smo že, da srednji spol nezaznamovano poleg neživega (ki sicer nima spola) lahko referira le še na tisto, kar je majhno in ki tudi nima spola (in v tem je najverjetneje tudi povezava obeh takih rab). Če je res tako, potem lahko trdimo, da do ljubkovalne in slabšalne rabe (in ne kakšne druge, na primer) pride zaradi te primerjave obeh pomenskih konceptov. Tretji pomen, za katerega smo ugotovili, da se lahko oblikuje s pomočjo srednjega spola v določenih situacijah, je usmiljenje do nekoga. Koncept je najbrž nekakšna kombinacija ljubkovalnosti in slabšalnosti v odvisnosti od konteksta rabe, predvsem stanja referenta in moči izjavljalca. Zanimivo je, da se pri naštetih izrazih bolj kot ljubkovalnost pojavlja koncept usmiljenja, česar predhodno pravzaprav niti nismo pričakovali. Tako se ljubkovalna raba omejuje bolj na *dekle* (če je rabljeno zaznamovano) in *otročče*, ne pa toliko na *ženšče*, *človeče* in *revše*, kot da bi korenski pomen besede *dekle* in *otrok* pripomogel k majhnosti in ljubkosti referenta.

Pri vsem tem je še posebej zanimiva razlika med konotacijo, ki jo ima raba besede *revše* in *človeče* na Vipavskem v primerjavi s področji, južno in vzhodno od nje.

Vsekakor pričujoča raziskava še zdaleč ni popolna, saj je le uvod in namig za nadaljnje delo – po nadaljnjem raziskovanju rezultati namreč kličejo kar sami. Glavni pomanjkljivosti raziskave, številčno premajhna skupina informantov in tudi njihova za posploševanje preveč strnjena geografska porazdelitev, nista razlog, ki bi lahko izničil na novo odprto možnost čudenja v znatnosti o jeziku.

Sedaj se zdi, da začetna predpostavka pravzaprav drži, odpira pa se mnogo vprašanj, ki bi morda lahko pripeljala k novi študiji: Kakšna je razlika v rabi med najbolj oddaljenima slovenskima govornima skupinama, najbolj zahodno in najbolj vzhodno? Ali lahko ugotovimo, da je (bil) omenjeni pojav splošno slovenski, morda celo splošno slovanski? Na kaj kulturno specifičnega (če sploh) lahko implicira povezava deseksualizacije odraslih in zaničevanja? Taka deseksualizacija namreč, ki je podlaga za vse rabe srednjega spola za ljudi, ustvari, da človek v jeziku ni več reprezentiran kot "človek", torej živo bitje, ki mu je lasten spol, ampak postane tista tretja kategorija, "N", nevtrum, nobeden od spolov.

ON NEUTER GENDER NOUNS WITH HUMAN REFERENTS IN THE SLOVENE LANGUAGE

Ana TOMINC

University of Primorska, Science and Research Centre of Koper, SI-6000 Koper, Garibaldijska 1

e-mail: ana.tominc@zrs.upr.si; ana_tominc@yahoo.fr

SUMMARY

The article discusses the use of some neuter gender nouns with human referents in the western part of Slovene territory. The analysis of semi-structured interviews conducted with 30 informants focused on shades of meaning (degrading, pejorative, affectionate) denoting referents of statements, and on the variation in the use of neuter gender nouns in relation to geographical location and age.

The first part of the article aims to determine whether neuter gender nouns with human referents are used in relation to young and non-sexual referents, as indicated in the introduction. It can be claimed that in the imagination of our informants at least 'dekle' (young woman) and 'dete' (child) are characterized by relative asexuality, which is slightly less evident in relation to the noun 'fante' (young man). All three nouns are used to refer to young people before the passage ritual (marriage).

The second part of the article provides an analysis of nouns used in certain speech acts to denote the power of the speaker over the referent. The overview of literature actually reveals that the core meanings of the selected examples 'revše' (poor fellow), 'človeče' (small, skinny man), 'otročje' (child, usually small), and 'ženšče' (tiny woman, usually old) are usually accompanied by affectionate or pejorative shades of meaning. The research reveals that native speakers of the Slovene language instinctively associate these nouns with something small and young, children or inanimate objects. It seems that the use of the neuter gender suggests a metonymy between an adult and a child, or between an adult and an object (inanimate). It has already been indicated that in addition to inanimate referents (asexual by nature) the unmarked use of the neuter gender is limited to refer to something small and asexual as well, which probably constitutes the link between both usages. If this is truly the case, it can be claimed that affectionate and pejorative uses (and not other shades of meaning, for example) of these terms are generated by the comparison between these two semantic concepts.

Key words: neuter gender, Slovene language, shades of meaning

LITERATURA

Corbett, G. G. (1991): *Gender*. Cambridge (itd.), Cambridge University Press.

Mečkovska, N. (1980): Samostalniški spol v slovenskem in vzhodnoslovanskih jezikih. *Slavistična revija*, 28, 2. Ljubljana, 199–218.

Pohlin, M. (2003 [1768]): *Kraynska grammatika. Bibliotheca Carnioliae*. Znanstvenokritična izdaja. Ljubljana, ZRC SAZU.

Smole, V. (2006): Lingvogeografska obdelava spola v ednini: samostalniki srednjega spola na -o v slovenskih narečjih. *Slavistična revija*, 54, posebna številka. Ljubljana, 125–135.

SSKJ (2002): *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Elektronska verzija. Ljubljana, Cankarjeva založba.

Toporišič, J. (1981): K teoriji spola v slovenskem (knjižnem) jeziku. *Slavistična revija*, 29, 1. Ljubljana, 79–94.

Toporišič, J. (2000): *Slovenska slovnica*. Maribor, Obzorja.

Vodnik, V. (1811): *Pismenost ali gramatika za prve šole*. V' Lublani, natisnil Leopold Eger.

Yin, R. K. (1994): *Case Study Research. Design and Methods*. Thousand Oaks etc., Sage Publications.